

Stefan Dudra

KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY NA ZIEMI LUBUSKIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Pierwszą grupę wiernych na terenach ziem przyłączonych do Polski po II wojnie światowej stanowiła ludność, którą wiązała swoją lepszą przyszłość z nowym miejscem zamieszkania. Część jej stanowili prawosławni żołnierze walczący na zachodzie Europy, jeńcy wojenni oraz pracownicy powracający z robót przymusowych. Trudno określić dokładną liczbę tej ludności. Według zachowanych archiwaliów można ją szacować na 2–3 tys. osób¹.

W celu objęcia opieką duszpasterską ludności prawosławnej przebywającej na tych obszarach oraz zorganizowania dla niej życia religijnego 7 maja 1946 roku utworzona została Administratura dla Parafii Prawosławnych na Ziemiach Odzyskanych², która następnie 15 lipca 1946 roku przekształcona została w diecezję Ziem Odzyskanych³. Jej zadaniem było ujęcie w ramy organizacyjne dotychczas funkcjonujących i powstających parafii prawosławnych. 31 grudnia 1946 roku wikariuszem nowej diecezji, z nadanym tytułem biskupa wrocławskiego z siedzibą w Łodzi, mianowany został bp Jerzy (Korenistow)⁴.

Kolejne zmiany w podziale administracyjnym Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (PAKP) zaszły 12 listopada 1948 roku,

¹Archiwum Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej (dalej: APDWSz), Pismo ks. A. Kalinowicza do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 18 IX 1946.

²Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej: MAP), sygn. 1042, mkrf B-2062, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznań MAP z 10 V 1946. W piśmie zwracano uwagę na o potrzebę objęcia opieką duszpasterską ludności prawosławnej w Szczecinie, Gdańsku, Gdyni, Sopocie, Jeleniej Górze, Olsztynie i Wrocławiu. Początkowo Administraturą zarządzał ks. A. Kalinowicz (5 VI 1946–5 II 1947), a następnie ks. W. Rafalski (5 II 1947–17 IX 1947); *ibidem*, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 8 II 1947.

³AAN, MAP, sygn. 1042, mkrf B-2062, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 19 VIII 1946.

⁴*Ibidem*, sygn. 1046, mkrf. B-2066, Pismo Metropolity Dionizego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 3 I 1947.

kiedy to decyzją soboru biskupów wydzielono trzy diecezje: warszawsko-bielską, białostocko-gdańską i łódzko-wrocławską. W skład diecezji łódzko-wrocławskiej weszły cztery dekanaty: łódzki, krakowski, szczeciński i wrocławski. Obejmowała ona terytorium województw łódzkiego, krakowskiego, poznańskiego, rzeszowskiego, szczecińskiego i wrocławskiego. Siedziba kurii biskupiej mieściła się w Łodzi⁵. Ostatecznie sprawy związane z podziałem diecezjalnym zostały uregulowane 7 września 1951 roku. Decyzją soboru biskupów warszawska metropolia prawosławna podzielona została na cztery diecezje: warszawsko-bielską, białostocko-gdańską, łódzko-poznańską i wrocławsko-szczecińską⁶. Ta ostatnia terytorialnie obejmowała województwa koszalińskie, szczecińskie, wrocławskie i zielonogórskie. W początkowym okresie liczyła szesnaście parafii.

Władze kościelne rozpoczęły organizowanie prawosławnego życia religijnego na obszarze Ziemi Odzyskanych bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Cerkiew znalazła się w skomplikowanej sytuacji zewnętrznej. Poza obszarem Białostoczczyzny przybrała charakter wybitnie diasporalny. W wyniku przesiedleń z lat 1944–1947 przestała funkcjonować większość parafii na terenie Polski południowo-wschodniej. Na ziemiach zachodnich i północnych rodziło się prawosławie w nowym środowisku społecznym i politycznym.

Już w sierpniu 1945 roku Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny delegował ks. Stefana Bieguna na ziemie zachodniej Polski⁷. 18 października 1945 roku odnowiła działalność parafia w Poznaniu⁸. 9 listopada 1945 roku ks. Leonidasowi Byczukowi polecono obsługiwanie ludności prawosławnej w Pile i okolicznych miejscowościach⁹. 26 kwietnia 1946 roku misję opieki i udzielania posług religijnych dla prawosławnych w Jeleniej Górze otrzymał ks. Eugeniusz Lachocki¹⁰. Podobne dyspozycje dotyczące opieki i organizowania placówek duszpasterskich w Zielonej Górze i okoli-

⁵*Ibidem*, sygn. 1043, mkrf B-2063, Pismo abpa Tymoteusza do Ministra MAP z 11 III 1949, por. także: „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce” 1948, nr 6–12.

⁶Archiwum Metropolii Prawosławnej (dalej: AMP), Pismo Metropolity Makarego do Urzędu ds. Wyznań z 7 IX 1951. Szerzej o kształtowaniu się struktury administracyjnej Kościoła prawosławnego na Ziemiach Odzyskanych zob. S. D u d r a, *Prawosławna Diecezja wrocławsko-szczecińska w latach 1951–2002. Kształtowanie się struktury dekanalnej i parafialnej* „Cerkewny Vestnik” 2004, nr 1.

⁷APDWSz, Akta osobowe ks. S. Bieguna; por. także: K. U r b a n, *Ks. Stefan Biegun (1903–1983), Zapis jednego życia*, Kraków 2000.

⁸Z *Warszawskiego Konsystorza. Ruch służbowy za rok 1945*, „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce” 1947, nr 1–2.

⁹AAN, Urząd ds. Wyznań (dalej: UdsW), Wyd. III Nierzymkokatolicki, sygn. 5b/3; Z *Warszawskiego Konsystorza*...

¹⁰AMP, sygn. 135/p, Decyzja Metropolity Dionizego z 16 IV 1946 r.

cach skierowane zostały również do ks. ks. Mikołaja Pronińskiego i Piotra Łopatki¹¹.

Od marca 1946 roku pierwsze nabożeństwa w Wałczu odprawiane były przez przybyłego z Piły ks. Leonidasa Byczuka¹². W 1946 roku udało się utworzyć także parafie w Szczecinie¹³ i we Wrocławiu¹⁴. Od 30 grudnia 1946 roku potrzeby religijne w Słupsku i okolicach realizował ks. Piotr Weremczuk¹⁵. Wymienione parafie stanowiły swego rodzaju fundament pod późniejszy rozwój życia prawosławnego na tym terenie.

Zasadniczo sytuacja uległa zmianie w wyniku przeprowadzonej w 1947 roku akcji „Wisła”¹⁶. Na Ziemiach Odzyskanych znalazła się ludność wyznania zarówno prawosławnego, jak i grekokatolickiego. W myśl założeń akcji deportacyjnej osadnictwo tej ludności regulowane było odrębnymi przepisami, w których normy odbiegały zasadniczo od dotychczas stosowanych. Władze poszczególnych powiatów w porozumieniu z Powiatowymi Urzędami Bezpieczeństwa Publicznego, które miały nadzorować całość prac i prowadzić ścisłą ewidencję osiedlanych w ramach tej akcji, były zobowiązane bezwzględnie stosować się do zarządzeń Departamentu Osiedleńczego Ministerstwa Ziem Odzyskanych.

Ludność prawosławna po przesiedleniu spotykała się z niechęcią, a często nawet wrogością w nowym otoczeniu. Było to podtrzymywane i niekiedy wzmacniane dodatkowo przez politykę państwa wobec Cerkwi. Dążono do minimalizowania jej wpływu na deportowanych. Powstające na nowych ziemiach pierwsze parafie stawały się filarami prawosławia. Determinacja wielu księży i wiernych doprowadziła do odtworzenia życia religijnego w cerkwiach prawosławnych na tym terenie. Pomimo wielu trudności, zarówno materialnych, jak i wynikających ze specyficznej polityki władz państwowych

¹¹APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego.

¹²Oficjalnie parafia w Wałczu została erygowana w dzień Świętej Trójcy w 1947 r., APDWSz, Parafia Wałcz; także: *Jubilatka z Wałcza* „Przegląd Prawosławny” 1996, nr 9.

¹³AMP, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 28 III 1946. Wg danych Konsystorza w Szczecinie zamieszkiwało ok. 800 osób wyznania prawosławnego.

¹⁴*Ibidem*, Uchwała Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 15 X 1946. We Wrocławiu już w latach 1944-1945 były sporadycznie organizowane nabożeństwa prawosławne dla znajdującej się tam ludności ukraińskiej, przebywało również kilku hierarchów Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, por. K. U r b a n, *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Dolnym Śląsku*, Wrocław 1978, s. 22.

¹⁵APDWSz, Akta osobowe ks. P. Weremczuka.

¹⁶O akcji „Wisła” m.in.: E. Misiło, *Akcja „Wisła”. Dokumenty*, Warszawa 1993; S. D u d r a, *Akcja „Wisła” na Lemkowszczyźnie* „Rocznik Sądecki” T. XXVI, Nowy Sącz 1998; F. K u s i a k, *Akcja „Wisła” 1947 rok*, Wrocław 1994 r.; R. D r o z d, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Warszawa 2001; *Akcja „Wisła”*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2003.

wobec Kościoła prawosławnego, udało się uruchomić sieć placówek duszpasterskich, które były w stanie zaspokajać potrzeby religijne wyznawców.

Jednym z obszarów budowania od podstaw prawosławnego życia religijnego po wysiedleńczej akcji „Wisła” była Ziemia Lubuska. Przymusowa deportacja dała zasadniczą bazę społeczną dla ukształtowania się sieci parafialnej. Na tym terenie osiedlono 11 768 osób; w większości była to ludność pochodząca z obszarów Łemkowszczyzny¹⁷. Przesiedleńcy należeli zarówno do Cerkwi prawosławnej, jak i greckokatolickiej.

Życie religijne ludności prawosławnej zaczęło się odradzać bezpośrednio po przesiedleniu. Już na przełomie sierpnia i września 1947 roku w miejscowości Przeclaw (pow. Szprotawa) osiedlony tam ks. Dymitr Chylak rozpoczął odprawianie nabożeństw w prywatnych pomieszczeniach. Udzielał także pierwszych ślubów. Od jesieni 1947 roku rozpoczęto celebrowanie liturgii w Buczynie (ks. Wiktor Masik) oraz w Brzezinach (Biernatów) koło Leszna Górnego (ks. D. Chylak)¹⁸.

W celu usprawnienia organizacji życia kościelno-religijnego przesiedlonej ludności na Ziemiach Odzyskanych już 17 września 1947 roku utworzone zostały trzy dekanaty: wrocławski – ks. dziekan Aleksy Znosko (1947–1949)¹⁹, szczeciński – ks. dziekan Jan Ignatowicz (1947–1961)²⁰ i olsztyński – ks. dziekan Aleksy Awajew²¹. Parafie prawosławne powstające na terenie Ziemi Lubuskiej włączone zostały w skład dekanatu wrocławskiego.

Wiele trudności nastęcza dokładne odtworzenie rozwoju placówek duszpasterskich w pierwszych latach po przesiedleniu. W wielu wypadkach erygowanie parafii czy odprawianie pierwszego nabożeństwa nie oznaczało rozpoczęcia stałego funkcjonowania. Szczególnie w pierwszym powojennym dziesięcioleciu nabożeństwa w poszczególnych parafiach nie były odprawiane systematycznie. Często powstawanie parafii rozpoczynało się od „nielegalnego” odprawienia pierwszej liturgii, później następowało erygowanie parafii, a na samym końcu jej poświęcenie. Na przykład nabożeństwa w Przemkowie celebrowane były już od czerwca 1949 roku, natomiast oficjalnie parafia rozpoczęła funkcjonowanie 27 lutego 1951 roku²².

¹⁷S. D u d r a, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947-1960*, Głogów 1998, s. 68.

¹⁸Szerzej o organizowaniu się prawosławnego życia religijnego na Ziemiach Odzyskanych zob. S. D u d r a, *Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2004.

¹⁹APDWSz, Akta osobowe ks. A. Znoski.

²⁰*Ibidem*, Akta osobowe ks. J. Ignatowicza.

²¹AAN, MAP, sygn. 1042, mkrf B-2062, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 24 IX 1947.

²²*Ibidem*, UdsW, Wydz. III Nierzyskokatolicki, sygn. 131/31 Pismo PWRN we Wroc-

W związku z tworzeniem parafii prawosławnych i z występującymi na tym tle utrudnieniami ze strony władz²³ Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny zwracał się w 1948 roku do Ministerstwa Ziem Odzyskanych o wydanie miejscowym organom władzy administracyjnej rozporządzenia dotyczącego niestawiania przeszkód przesiedlonym wraz z ludnością księżom prawosławnym w zaspokajaniu potrzeb religijnych wiernych. Postulowano także wydanie zezwolenia na delegowanie księży prawosławnych do miejscowości, w których nie ma duchownych prawosławnych oraz o przychylnie potraktowanie sprawy tworzenia stałych placówek duszpasterskich (parafii) w miejscowościach, gdzie „ujawni się znaczne skupisko ludności prawosławnej”²⁴.

Wiosną 1948 roku rozpoczęły się pierwsze liturgie w Łagoszowie Wielkim (pow. Głogów), gdzie posługę religijną pełnił ks. Wiktor Masik. 2 maja w Zalesiu koło Kożuchowa nabożeństwo celebrował ks. Michał Popiel²⁵, a 6 czerwca w Łagowie ks. Stefan Biegun (kilka miesięcy później przeniesione do kaplicy cmentarnej w Torzymiu). 8 września w Zielonej Górze rozpoczął pracę duszpasterską z osiedloną tam ludnością ks. Mikołaj Proniński (proboszcz parafii w latach 1948–1972).

Pierwsi prawosławni znaleźli się w Zielonej Górze już bezpośrednio po zakończeniu wojny. Byli to wracający z Zachodu żołnierze, jak i osoby wywiezione na przymusowe roboty w czasie okupacji. Już od wiosny 1948 roku czynione były starania o pozyskanie obiektu na przyszłą świątynię. Pierwsze nabożeństwo odprawione zostało 8 września 1948 roku w byłej kaplicy poewangelickiej przy ulicy Wąskiej 5, przydzielonej przez władze na świątynię prawosławną. Ikonostas i inne przedmioty użytku kościelnego przywiezione zostały z nieczynnej po wojnie cerkwi we wsi Błahodatnoje-Biskupice (pow.

ławiu do UdsW w Warszawie z 27 II 1951.

²³Początkowo MZO nie wyrażało zgody na utworzenie m.in. parafii prawosławnej w Przemkowie; AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 5b/3, Pismo MZO Departament Administracji Publicznej do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego w Warszawie z 31 I 1948 r.

²⁴AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 5b/3, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do MZO z 23 II 1948. Jednocześnie Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny wystąpił do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu z prośbą o przychylnie ustosunkowanie się do sprawy utworzenia parafii prawosławnych na terenie pow. Kłodzko, Oleśnica, Świdnica, Wałbrzych, Żary, Nowa Sól i Góra Śląska. Postulowano utworzenie jednej parafii w powiecie, początkowo bez określenia siedziby; Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APW), Urząd Wojewódzki Wrocławski (dalej: UWW), sygn. VI/687, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego z 23 III 1948.

²⁵Archiwum Parafii Prawosławnej w Kożuchowie (dalej: APPK), Akta parafialne 1948–1990.

grójecki)²⁶. W pierwszych latach funkcjonowania parafia liczyła około dwustu wiernych.

W roku 1949 rozpoczęto zaspokajanie potrzeb duchowych ludności prawosławnej w Przemkowie (14 czerwca – ks. Wiktor Masik)²⁷, w Lipinach (przeniesione nabożeństwa ze Stanów)²⁸, w Szprotawie, Kozuchowie (4 grudnia – ks. Michał Popiel – przeniesione z Zalesia)²⁹ i w Polkowicach (17 czerwca). Mocno zaawansowane przygotowania do uruchomienia punktu w Grębolicach (pow. Głogów) nie przyniosły powodzenia³⁰. Według ustaleń autora w niektórych miejscowościach dochodziło do odprawiania nabożeństw przez przybyłego księdza, który — mając misję kanoniczną zapoznania się z liczbą osiedlonej ludności i możliwością objęcia jej opieką religijną — celebrował, nieraz kilkakrotnie, liturgię w prywatnych mieszkaniach. Nie oznaczało to jednak powstania w danej miejscowości parafii czy stałego punktu duszpasterskiego. Ze względu na rozbieżne dane źródłowe sprawy te są trudne do uchwycenia. Według informacji ks. Stefana Bieguna zawartych w referacie wygłoszonym 18 września 1951 roku na zebraniu przedstawicieli duchowieństwa dolnośląskiego w Warszawie, na Dolnym Śląsku zostało zorganizowanych dziewięć parafii (Wrocław, Jelenia Góra, Legnica, Zimna Woda, Stodołowice, Zielona Góra, Kozuchów, Malczyce i Przemków) oraz jedenaście punktów filialnych (Jawor, Wałbrzych, Michałów, Szprotawa, Brzeziny, Lubin Legnicki, Lipiny, Torzym, Gręboszyce-Łogisza³¹, Polkowice i Buczyzna)³². W tym okresie nie odbywały się nabożeństwa w Buczynie

²⁶„Cerkewny Vestnik” 1960, nr 5–6, s. 26.

²⁷AAN, UdsW, Wydz. III Nierzymskokatolicki, sygn. 9/7, Sprawa utworzenia parafii w Przemkowie. Początki życia religijnego w Przemkowie sięgają 1947 r. W październiku ks. S. Biegun zwrócił się do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu o wyrażenie zgody na utworzenie parafii. Nie dało to pozytywnych rezultatów ze względu na odmowę Urzędu Wojewódzkiego, który „nie widział potrzeby tworzenia parafii prawosławnej w tej miejscowości”. Podobnej treści pisma w początkowym okresie dotyczyły również innych ośrodków zamieszkałych przez ludność prawosławną.

²⁸Archiwum Parafii Prawosławnej w Lipinach (dalej: APPL), Pismo ks. J. Lewiarza do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 12 XI 1948.

²⁹Dokumentacja dot. przekazania kościoła ewangelickiego parafii prawosławnej w Kozuchowie; APW, UWW, sygn. VI/767, Pismo Starosty Powiatowego Kozuchowskiego do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu z 17 X 1949; także APPK, Akta parafialne 1948-1990.

³⁰Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), PWRN, Pismo PWRN w Zielonej Górze do UdsW z 28 VII 1952. Kościół w Grębolicach był zniszczony w 95%; w większości zamieszkiwali tam grekokatolicy, którzy zdaniem ks. W. Masika byli „wrogo usposobieni do Cerkwi Prawosławnej i nie życzyli sobie prawosławnych nabożeństw”; Archiwum Parafii Prawosławnej w Buczynie (dalej: APPB), Pismo ks. K. Masika do Kancelarii Metropolitarnej z 19 IV 1953.

³¹Chodzi zapewne o parafie w Grębolicach i Łagoszowie Wielkim (pow. Głogów).

³²K. U r b a n, *Z dziejów Kościoła...*, s. 31. Inne dane zostały zawarte w Sprawoz-

ze względu na przeprowadzany remont i adaptację cerkwi – w zastępstwie były celebrowane w Łagoszowie Wielkim³³.

W latach pięćdziesiątych zostały uruchomione kolejne prawosławne placówki duszpasterskie. W 1952 roku rozpoczynają działalność parafie Ługi i Brzoza, a w 1955 roku Leszno Górne³⁴.

W większości przypadków tworzenie poszczególnych parafii było oddolną inicjatywą ludności prawosławnej. Proces powstawania cerkwi w Torzymiu tak opisuje przesiedleńca z Florynki:

[...] rodziny łemkowskie tu osiedlone stanowiły małą zbiorowość. Było nas około 85 osób [...]. Grekokatolicy jako pojedynczo, później coraz śmielej, szli do kościoła rzymskokatolickiego. Prawosławni mieli większe opory. Skrzyknęli się, uradzili, że w Torzymiu na poniemieckim cmentarzu jest mała kapliczka, z której można zrobić kapliczkę na wzór cerkiewny [...]. Szybko ją wyremontowano. Z domów przyniesiono obrazy przywiezione z Florynki. Tak powstała mała świątynia na podobieństwo małej cerkiewki³⁵.

Pierwsze liturgie były dużym wydarzeniem dla deportowanej społeczności prawosławnej:

Zebrało się dużo ludzi, bo wieść poszła na okolicę, że w Torzymiu będzie Prawosławna Służba Boża. Na długo przed rozpoczęciem nabożeństwa oczekiwali już ludzie. Przyjechali, czym kto mógł, nawet z odległości czterdziestu kilometrów (z Glisna, Wielowski, Łagowa i wielu innych). Rozpoczęła się Służba Boża, a wraz z nią szloch i płacz. [...] Modlono się i śpiewano po swojemu, jak dawniej na swojej ziemi we Florynce [...]. Tak zaczęła się ponowna integracja, czyli ponowne budowanie wspólnoty na obczyźnie³⁶.

Na początku lat pięćdziesiątych rozważana była kwestia utworzenia dekanatu lub administratury parafii, w których większość stanowiła ludność łemkowska. Przyszła jednostka terytorialnie miała objąć województwa wrocławskie, szczecińskie i olsztyńskie. Funkcję dziekana miał pełnić ks. Jan Lewiarz³⁷. Rozważano to m.in. w związku z koniecznością przyciągnięcia do Cerkwi prawosławnej jak największej liczby ludności łemkowskiej, w tym również obrządku unickiego. Koncepcja rodziła jednak problemy natury organizacyjnej; Łemkowie zamieszkiwali na terenie różnych dekanatów, co mogło wpływać negatywnie na kształtowanie się i rozwój życia religijnego oraz

daniu rocznym Warszawskiej Metropolii z 1951 r., w którym wymieniana jest świątynia filialna w Samborze, a nie uwzględniono funkcjonującej w Polkowicach i Torzymiu; AMP, sygn. RVI-3C 1365.

³³APPB, Pismo ks. W. Masika do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 21 IV 1950; także S. D u d r a, *Dzieje parafii prawosławnej św. Dymitra Sołuńskiego w Buczynie* „Wiadomości PAKP” 2004, nr 1.

³⁴Zestawiono na podst. o materiałów z APDWSz oraz AAN, UdsW, Wydz. III Niezrymskokatolicki, sygn. 22/572, 25/46, 25/42.

³⁵J. Z w o l i ń s k i, *Rapsodia dla Łemków*, Koszalin 1994, s. 49.

³⁶*Ibidem*, s. 51.

³⁷AMP, RV-4C 579, Raport ks. W. Wieżańskiego do abpa Tymoteusza z 22 III 1950 r.

rodzić konflikty pomiędzy duchowieństwem. Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny upoważnił nawet ks. Lewiarza do zebrania dokładnych danych dotyczących stanu i liczby ludności łemkowskiej w poszczególnych parafiach³⁸. Do realizacji powyższych zamierzeń nie doszło.

Trudności sprawia określenie dokładnej liczby wiernych. W początkowym okresie, jak zresztą i później, statystyki nie były prowadzone. W sporządzanych okolicznościowo sprawozdaniach podawane były często tylko liczby rodzin w danej parafii. Przy okazji celebrowania pierwszych nabożeństw spotykamy liczby dotyczące wiernych zgromadzonych w świątyni, na przykład w Zielonej Górze i Lipinach około dwustu osób, w Koźuchowie – 150, w Torzymiu – 130³⁹. Należy jednak pamiętać, że pierwsze liturgie przyciągały także wiernych z innych, istniejących już parafii. Według danych *Sprawozdania rocznego Warszawskiej Metropolii za 1951 rok*, zapewne opartych na założeniach szacunkowych i właściwie trudnych do zweryfikowania, diecezja wrocławsko-szczecińska liczyła 8305 parafian (dekanat wrocławski skupiał 5393 osoby, a szczeciński 2912)⁴⁰. Poszczególne parafie i świątynie filialne na Ziemi Lubuskiej skupiały odpowiednio: Zielona Góra – sto osób, Koźuchów – 207, Szprotawa – sześćset. W *Sprawozdaniu...* nie została wykazana liczba parafian z Lipin i Brzezin. Parafianie z Przemkowa, Buczyny i Łagoszowa Wielkiego ukazani zostali według liczby rodzin (odpowiednio pięćdziesiąt, 34 i trzydzieści rodzin). Nie uwzględniono także wiernych z Polkowic i Torzymia. Można przyjąć, iż w omawianym okresie liczba wiernych uczęszczających na nabożeństwa prawosławne na terenie Ziemi Lubuskiej wynosiła ok. 2,5–3 tys. osób⁴¹.

W 1952 roku podejmowano próby uruchomienia parafii prawosławnej w Sulechowie⁴² oraz czyniono starania o przydział obiektów poewangelickich na potrzeby kultu prawosławnego w Międzyrzeczu, Żarach i Świebodzinie⁴³. Pomimo zgody Urzędu do spraw Wyznań na przekazanie ludności prawosławnej obiektu w Międzyrzeczu, kwestia ta nie została załatwiona

³⁸APDWSz, Akta osobowe ks. J. Lewiarza, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do ks. J. Lewiarza z 31 III 1950. Szerzej zob. S. D u d r a, *Prawosławny Dekanat Łemkowski*, „Zahoroda” 2004, nr 2–4, s. 67–70.

³⁹Dane na podst. materiałów parafialnych w APDWSz we Wrocławiu.

⁴⁰Sprawozdanie roczne Warszawskiej Metropolii za 1951 rok, AMP, sygn. RVI-3C 1365. Por. także K. U r b a n, *Kościół prawosławny w Polsce 1944-1956. Studia i materiały*, Kraków 1998, s. 214–218.

⁴¹APDWSz, Akta poszczególnych parafii prawosławnych.

⁴²*Ibidem*, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego; Pismo biskupa wrocławskiego i szczecińskiego Stefana z 30 VI 1953.

⁴³AMP, Pismo biskupa wrocławskiego i szczecińskiego Stefana do metropolity Makarego z 22 III 1952.

pozytywnie ze względu na sprzeciw proboszcza parafii rzymsko-katolickiej w tym mieście⁴⁴.

W maju 1954 roku władze Kościoła prawosławnego podjęły próbę uruchomienia placówki duszpasterskiej w Dobiegniewie⁴⁵. Prezydium WRN w Zielonej Górze nie wyraziło jednak zgody na przekazanie ludności prawosławnej kościoła i budynku plebani. Powodem negatywnej decyzji było zajmowanie kościoła i plebanii przez księdza katolickiego (obiekt w Dobiegniewie był czynną placówką filialną) oraz istnienie oddalonej o 6 km parafii prawosławnej w Ługach. Ponadto zdaniem Wydziału do spraw Wyznań w Zielonej Górze „powstanie nowej placówki prawosławnej w Dobiegniewie doprowadziłoby do zaostrzenia i tak tam istniejących antagonizmów międzywyznaniowych”⁴⁶.

W połowie lat pięćdziesiątych prowadziły działalność parafie prawosławne w Buczynie, Brzozie, Koźuchowie, Lipinach, Lesznie Górnym, Ługach, Polkowicach, Przemkowie, Szprotawie, Torzymiu i Zielonej Górze. W wyniku erygowania nowych placówek duszpasterskich i w celu ich lepszego administrowania 30 kwietnia 1958 roku utworzone zostały dekanaty zielonogórski i koszaliński⁴⁷.

Prawosławny dekanat zielonogórski jako samodzielna jednostka administracyjna rozpoczął pracę 1 sierpnia 1958 roku. W jego skład weszły parafie wyodrębnione z dekanatu wrocławskiego: Brzoza, Buczyna, Koźuchów, Lipiny, Ługi, Przemków, Szprotawa, Torzym, Zielona Góra i Polkowice. Pierwszym dziekanem zielonogórskim został mianowany proboszcz parafii w Zielonej Górze ks. Mikołaj Proniński⁴⁸.

Sprawą zasadniczą dla funkcjonowania i rozwoju Kościoła prawosławnego na Ziemi Lubuskiej, jak również na pozostałym obszarze Ziemi Odzyskanych, była obsada kadrowa poszczególnych placówek duszpasterskich. Ze względu na zmiany graniczne po II wojnie światowej, wysiedlenia z lat 1944–1946, aresztowania oraz niepełnienie obowiązków kapłańskich liczba

⁴⁴APDWSz, Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze z 28 VII 1952 r. oraz pismo PRN w Międzyrzeczu z 12 IX 1952.

⁴⁵AMP, Pismo metropolity Makarego do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie z 17 II 1954.

⁴⁶APZG, PWRN, WdsW, sygn. 231, Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie z 28 V 1954.

⁴⁷AMP, Uchwała nr 26 Św. Soboru Biskupów PAKP z 30 IV 1958.

⁴⁸APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego; Pismo Kancelarii Biskupiej we Wrocławiu do ks. M. Pronińskiego z 7 VIII 1958. Początkowo stanowisko Dziekana Okręgu Zielonogórskiego miało być powierzone ks. M. Popielowi; *ibidem*, Akta osobowe ks. M. Popiela; Pismo biskupa wrocławskiego i szczecińskiego z 10 VII 1958. Funkcje Dziekanów Dekanatu Zielonogórskiego pełnili ks. ks. M. Proniński (1958–1962), M. Leszczyński (1962–1963), M. Proniński (1964–1972), M. Poleszczuk (1972–1974), B. Sencio (1974–1979) i P. Marczak (1979–1994). Od 1994 r. obowiązki Dziekana sprawuje ks. I. Popowicz.

duchownych prawosławnych uległa znacznemu zmniejszeniu. Kwestia należytej obsady poszczególnych punktów duszpasterskich była szczególnie dotkliwa do końca lat pięćdziesiątych, kiedy często jeden kapłan obsługiwał po trzy lub cztery punkty duszpasterskie. W późniejszym okresie ze względu na stabilizację życia cerkiewnego, a także nowe powołania kapłańskie, zagadnienie to uległo częściowemu ustabilizowaniu.

Powstawanie parafii prawosławnych na nowych ziemiach było możliwe dzięki determinacji wiernych, jak również nielicznego w tym okresie duchowieństwa. Wśród pionierów prawosławia na terenie późniejszego dekanatu zielonogórskiego należy wymienić ks. ks. Stefana Bieguna⁴⁹, Dymitra Chylaka⁵⁰, Jana Lewiarza⁵¹, Wiktora Masika⁵², Michała Popiela⁵³ i Mikołaja Pronińskiego⁵⁴. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych kadre duchowieństwa zasilili również ks. Mikołaj Poleszczuk⁵⁵.

⁴⁹Ks. S. Biegun (1903–1983) święcenia kapłańskie otrzymał w 1926 r., proboszcz w Słobodzie (1926–1934), wikariusz w Dziśnie (1934–1937), Tumiłowiczach (1937–1942), Królewsczyźnie (1943), Sosnowcu (1944), Cieszynie (1944–1945), od 1946 r. przebywał na Łemkowszczyźnie. Po akcji „Wisła” organizator parafii prawosławnych na Ziemiach Odzyskanych. W latach 1947–1983 proboszcz parafii w Jeleniej Górze; APDWSz, Akta osobowe ks. S. Bieguna; także K. U r b a n, *Ks. Stefan Biegun...*

⁵⁰Ks. D. Chylak (1866–1956) do 1947 r. pełnił posługę religijną na Łemkowszczyźnie, po akcji „Wisła” wraz z przesiedleńcami organizował parafie na ziemiach zachodnich, pełnił posługę w Przemkowie, Brzezinach, Michałowie, Studzionkach, w lutym 1956 r. zwolniony ze stanowiska proboszcza parafii Studzionki; APW, Pismo Prezydium WRN we Wrocławiu do Prawosławnej Kurii Biskupiej z 4 II 1956 r.

⁵¹Ks. J. Lewiarz (1903–1992), w latach 1942–1947 proboszcz w Bartnem, następnie w Zimnej Wodzie (1947–1958), Sanoku (1958–1966), Pielgrzymce (1967–1992), Rozdzieniu (1985–1992); AAN, UdsW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, syg. 24/21, Akta dot. działalności ks. J. Lewiarza.

⁵²Ks. W. Masik (1891–1958) w okresie okupacji pełnił posługę religijną na Łemkowszczyźnie, w 1944 r. został wywieziony na roboty do Niemiec. Po zakończeniu wojny organizował parafie na ziemiach zachodnich Polski, proboszcz parafii w Przemkowie (1949–1952), Buczynie i Polkowicach (1949–1958); APDWSz, Akta osobowe ks. W. Masika, „Cerkewny Vestnik” 1959, nr 5–6.

⁵³Ks. M. Popiel (1886–1961) ukończył studia na Wydziale Starokatolickim Uniwersytetu w Chicago, w okresie międzywojennym prowadził parafie na Wołyniu i Łemkowszczyźnie (m.in. Tylawa, Polany, Lipowiec). Od 1946 r. obsługiwał parafie w Uściu Ruskim i Kwiatoniu. Na ziemiach zachodnich organizator i twórca parafii w Koźuchowie. W 1948 r. otrzymał upoważnienie do obsługiwanego potrzeb religijnych ludności prawosławnej na terenie pow. Żary i Koźuchów; AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, syg. 131/391, także: I. P o p e l, *Geroičeskij šlak*, Toronto 1986.

⁵⁴Ks. M. Proniński (1902–1982) w latach 1948–1972 proboszcz parafii w Zielonej Górze, Dekretem bpa Aleksego z 28 XI 1973 został w związku z przekroczeniem wieku emerytalnego przeniesiony w stan spoczynku; APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego.

⁵⁵Ks. M. Poleszczuk (1920–1975) święcenia diakańskie otrzymał 3 IV 1949 z rąk abpa Tymoteusza. Pełnił posługę diakańską w Terespolu, od 1 VI 1949 do 7 III 1951 w Białymstoku. 8 III 1951 otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa Michała. Od 10 IV

Na brak duchowieństwa zwracał uwagę m.in. ks. Stefan Biegun podczas zebrania księży dekanatu wrocławskiego w 1950 roku. Proponował w celu zaspokojenia potrzeb duchowych wiernych (w większości Łemków) wystąpić do władz cerkiewnych z propozycją wyświęcania diakonów z tej społeczności⁵⁶. Pracę duszpasterską wśród ludności prawosławnej utrudniał również brak psalmistów. Zachodziły przypadki, że osoby pełniące te obowiązki nie posiadały odpowiednich kwalifikacji, co miało ujemny wpływ na życie cerkiewno-parafialne⁵⁷. Podjęte zostały nawet działania mające na celu przygotowanie odpowiednich kursów, stworzenie bazy materialnej dla kursantów i lektorów, jednak problem braku odpowiedniej liczby psalmistów był w całym omawianym okresie kwestią aktualną i pozostał w większości parafii nierozwiązany.

Sytuację niedostatecznej liczebności duchowieństwa komplikowały również kwestie proceduralne. Poszczególni proboszczowie przed zatwierdzeniem na parafie musieli uzyskać zgodę odpowiednich władz administracyjnych, a w początkowym okresie istotne były również opinie urzędów bezpieczeństwa. Na przykład w charakterystyce ks. Stefana Bieguna z 1948 roku stwierdzano: „utrzymuje kontakt z wysiedlonymi z rzeszowskiego a zamieszkałymi na tut. terenie [...], jest w ogóle podejrzaną osobą i jest rozpracowywany przez odpowiednie organa”⁵⁸.

Trudności z obsadą personalną poszczególnych parafii, a co za tym idzie z należyтым zaspokojeniem potrzeb religijnych ludności prawosławnej, istniały w początkowym okresie na terenie wszystkich dekanatów diecezji wrocławsko-szczecińskiej. Doprowadzało to do nieregularnego odprawiania nabożeństw. W Torzymiu w początkowym okresie istnienia parafii nabożeństwa odbywały się dwa razy w miesiącu. W późniejszym czasie parafia ta także borykała się z problemami kadrowymi. Największe problemy z odprawianiem nabożeństw wystąpiły w drugiej połowie lat pięćdziesiątych.

do 15 IX 1951 r. proboszcz parafii Juszkowy Gród na Białostocczyźnie. 17 IX 1951 r. przeniesiony do Diecezji wrocławsko-szczecińskiej. Pełnił posługę w Cerkwi Katedralnej we Wrocławiu, następnie został proboszczem w Ługach i obsługiwał jednocześnie parafie w Brzozie i Torzymiu. 14 III 1958 został proboszczem w Malczycach. Po krótkim okresie przeniesiony do Kalnikowa (Przemyskie), gdzie przebywa do 20 VIII 1960. W 1960 r. ponownie obejmuje parafię w Malczycach. 17 XI 1964 r. zostaje proboszczem parafii w Przemkowie (1964–1975); APDWSz, Akta osobowe ks. M. Poleszczuka; AAN, UdsW, Wydz. III Nierzymskokatolicki, sygn. 68/5, Działalność ks. M. Poleszczuka.

⁵⁶APDWSz, Protokół z zebrania duchowieństwa Dekanatu Wrocławskiego z 1 IX 1950; P. G e r e n t, *Prawosławne duchowieństwo na Dolnym Śląsku w latach 1945–1956*, „Cerkovnyj Kalendar” 2000, s. 202.

⁵⁷APDWSz, Parafia Wrocław, Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Dziekana Okręgu Wrocławskiego z 26 VIII 1949.

⁵⁸Por. P. G e r e n t, *op.cit.*, s. 263.

W 1958 roku dziekan okręgu zielonogórskiego ks. Mikołaj Proniński informował metropolitę: „w Torzymiu od dłuższego czasu nie ma proboszcza”⁵⁹. Trudna sytuacja istniała także w Przemkowie, gdzie od lutego 1954 roku pełniący czasowo posługę religijną ks. Mikołaj Proniński z Zielonej Góry celebrował liturgie tylko raz w miesiącu⁶⁰.

Na brak duchowieństwa zwracał również uwagę w 1968 roku ówczesny ordynariusz diecezji wrocławsko-szczecińskiej bp Bazyli. W piśmie skierowanym do Urzędu do spraw Wyznań podkreślał, że na 51 placówek i parafii w diecezji obsadzonych było tylko 33. W tym liczbę duchownych włącznie z diakonami szacował na trzydziestu (trzech znajdowało się w stanie spoczynku). Zdaniem bpa Bazylego ok. 35% czynnych duchownych wymagało ze względu na zaawansowany wiek przeniesienia w stan spoczynku⁶¹.

Problem braku duchowieństwa próbował bp Bazyli rozwiązać poprzez organizowanie kursów duszpasterskich przy kurii biskupiej we Wrocławiu. Rozwiązanie takie zdaniem biskupa wpłynęłoby na odpowiednie kształcenie księży, odpowiadające potrzebom miejscowej ludności (odmienne obrzędy liturgiczne). Kurs miał trwać dwa lata, a rekrutacja obejmować młodzież diecezjalną⁶². Ze względów finansowych projekt nie został zrealizowany. Również na początku lat siedemdziesiątych problem braku kadr był podnoszony przez bpa Aleksego, który winą za ten stan obarczał wszystkich biskupów, „między którymi brak jest poczucia odpowiedzialności za cały Kościół”⁶³.

Znacząco sytuacja się poprawiła w latach osiemdziesiątych. Większość parafii posiadała stałą obsługę duszpasterską, a ich funkcjonowanie stabilizowała działalność proboszczów. Wpłynęły na to m.in. nowe powołania kapłańskie z terenów Ziemi Lubuskiej. W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie ukończyli Antoni Habura (1985), Dariusz Ciołka (1987), Andrzej Kwoka (1988), Roman Dubec, Lubomir Worhacz, Bogdan Kirda (1990), Andrzej Dudra (1991) i Sławomir Sorokanycz (1995). Specyficzna sytuacja zaistniała w parafii w Przemkowie, skąd pochodziła większość młodych duchownych.

⁵⁹APDWSz, Parafia Torzym, Pismo Dziekana Okręgu Zielonogórskiego do metropolity warszawskiego i całej Polski z 9 XII 1958.

⁶⁰APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego; Pismo Kancelarii Biskupiej z 26 I 1954.

⁶¹AAN, UdsW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 139/33, Pismo bpa Bazylego do UdsW z 27 VI 1968.

⁶²*Ibidem*.

⁶³*Ibidem*, Pismo bpa Aleksego do UdsW z 12 III 1971, bp Aleksey postulował rozwiązanie problemu braku księży poprzez wydelegowanie na teren jego diecezji duchownych z diecezji białostocko-gdańskiej i warszawsko-bielskiej, do czasu wychowania własnych kadr.

Zapewne związane to było z pracą duszpasterską nowego proboszcza ks. Igora Popowicza, który objął parafię jesienią 1979 roku⁶⁴.

Wśród duchowieństwa pełniącego posługę w parafiach dekanatu zielonogórskiego należy wymienić ks. ks. Konstantego Bajkę, Dariusza Ciołkę, Aleksandra Dudiaka, Anatola Fedasza, Antoniego Haburę, Bazylego Janickiego, Chryzanta Jaworskiego, Włodzimierza Kochana, Alipiusza Kołodkę, Eugeniusza Lachockiego, Eugeniusza Marczyka, Konstantego Masika, Bazylego Michalczyka, Włodzimierza Pańkowskiego, Igora Popowicza, Ignacego Romaniuka, Jana Romańczuka, Michała Rydzanicza, Atanazego Sienkiewicza, Stanisława Stracha, Grzegorza Szyryńskiego, Jakuba Solara, Pawła Siwca, Piotra Sokołowskiego, Mikołaja Turowskiego, Jana Zbirowskiego, Bazylego Zabrockiego, Jerzego Zilitynkiewicza oraz ihumena Aleksego i archimandrytę Eulogiusza.

Ważnym elementem funkcjonowania Kościoła, wpływającym w sposób zasadniczy na jego możliwości rozwojowe, była kwestia organizowania miejsc kultu. W wielu przypadkach pierwsze nabożeństwa odprawiane były w prywatnych mieszkaniach, kaplicach szpitalnych i cmentarnych. Sytuacje takie występowały w wielu tworzących się parafiach, m.in. w Buczynie, Lipinach i Torzymiu⁶⁵. Kwestią zasadniczą była odbudowa uzyskanych obiektów (świątyni poewangelickich) oraz ich adaptacja dla potrzeb kultu prawosławnego. Większość przekazanych obiektów sakralnych była zniszczona i wymagała remontów, przede wszystkim zabezpieczających, a następnie kapitalnych. Według relacji księży dokonujących przejęcia poszczególnych budynków, znajdowały się one w większości w stanie zdewastowanym w 40-70%⁶⁶. Ze względu na brak pomocy państwa, szczególnie w pierwszym okresie, koszty prac ponosili głównie wierni danej parafii. W szczególnych przypadkach (kosztowne remonty kapitalne, mała liczba wiernych w danej parafii) przeprowadzane były zbiórki metropolitalne i diecezjalne.

W omawianym okresie przeprowadzone zostały remonty bieżące i kapitalne we wszystkich świątyniach dekanatu zielonogórskiego. Między innymi w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych wykonane zostały prace remontowe w Buczynie, Lesznie Górnym, Kozuchowie i Przemkowie⁶⁷. Od-

⁶⁴Z parafii przemkowskiej Prawosławne Seminarium Duchowne ukończyli D. Ciołka, A. Dudra, R. Dubec, L. Worhacz i B. Kirda, Archiwum Parafii Prawosławnej w Przemkowie (dalej: APPP), Akta parafialne 1980-2000.

⁶⁵W Lipinach w początkowym okresie na potrzeby celebrowania liturgii adaptowano budynek stolarni; APZG, PWRN, UsW, sygn. 578, Sprawozdanie z aktywizacji ludności ukraińskiej w powiecie Nowa Sól.

⁶⁶Według zachowanej dokumentacji m.in. obiekt w Kozuchowie był zniszczony w 30%, w Brzozie w 45% i w Szprotawie w 75%; APDWSz, Akta poszczególnych parafii.

⁶⁷Bogata dokumentacja w APDWSz, Akta poszczególnych parafii oraz w archiwach

nowione świątynie ozdobione zostały w wielu przypadkach nowymi freskami wykonanymi m.in. przez prof. Adama Stalony-Dobrzańskiego (Przemków) i ks. Alipiusza Kołodkę (Buczyna). W wielu przypadkach koszty remontowe przekraczały możliwości finansowe poszczególnych parafii. Wykorzystywano wówczas pomoc z Funduszu Kościelnego (zarówno diecezjalnego, jak i metropolitalnego), wspomniane już zbiórki metropolitalne i diecezjalne oraz fundusze odpowiedniego terytorialnie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Między innymi w 1963 roku przeprowadzona została ogólnometropolitalna zbiórka na remont cerkwi w Buczynie⁶⁸. Czyniono także starania o pozyskanie środków ze Światowej Rady Kościołów⁶⁹. Również w okresie późniejszym były wyznaczane zbiórki metropolitalne na poszczególne parafie na terenie dekanatu zielonogórskiego.

W związku z koniecznością dokonywania skomplikowanych prac remontowych w obiektach sakralnych na terenie diecezji w 1964 roku bp Bazyle powołał Kolegium do spraw Konserwacji Ikon, Urządzeń Wnętrz Świątyń Prawosławnych oraz Architektury Sakralnej przy kurii wrocławskoszczecińskiej. W jego skład weszli profesorowie Adam Stalony-Dobrzański i Jerzy Nowosielski oraz architekt Aleksander Grygorowicz⁷⁰.

Z działalnością parafii związane było także należyte wyposażenie prawosławnych cerkiewek. Według *Sprawozdania z Dekanatu Wrocławskiego za 1951 rok* zaopatrzenie w księgi liturgiczne oraz inne utensylia można było uznać za zadowalające tylko w parafii w Zielonej Górze. W Kożuchowie brakowało ikonostasu, ikon, ksiąg liturgicznych, a w Przemkowie ponadto płaszczyca, naprestolnej Ewangelii i diskosa⁷¹.

Utensylia cerkiewne niezbędne do celebrowania nabożeństw pochodziły z obszarów, skąd została wysiedlona ludność prawosławna, np. w Ługach ze świątyni w Regetowie (pow. Gorlice). Wiele świątyń wzbogaciło się w ikonostasy przywiezione z nieczynnych lub zdewastowanych cerkwi z terenów południowo-wschodniej Polski⁷². Ikonostas w Zielonej Górze został

parafialnych.

⁶⁸AAN, UdsW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 25/63, Sprawa dotacji na remont cerkwi w Buczynie.

⁶⁹W 1973 r. dotację ze ŚRK na remont cerkwi uzyskała parafia w Przemkowie, APPP, Pismo ks. M. Poleszczuka do kancelarii biskupiej we Wrocławiu z 23 VII 1973 r.

⁷⁰APDWSz, Parafia Wrocław, Dekret bpa Bazylego z 14 IX 1964.

⁷¹AMP, sygn. RVI-3C 1365, Sprawozdanie roczne Warszawskiej Metropolii za 1951 rok.

⁷²Część utensyliów w cerkwiach prawosławnych pochodziła także z nieczynnych cerkwi grekokatolickich. M.in. byli wierni grekokatolicy z parafii Wysowa, Żdynia i Regetów tworzący parafię w Brzozie i Ługach w 1954 r. występowali poprzez proboszcza ks. M. Poleszczuka o przekazanie ich parafialnych utensyliów, znajdujących się u księży katolickich, APDWSz, Akta osobowe ks. M. Poleszczuka, Pismo ks. M. Poleszczuka do kancelarii biskupiej z 16 IV 1954.

przywieziony ze wsi Błahodatnoje-Biskupice. Także ikony zdobiące ściany prawosławnych świątyń pochodziły z terenów, skąd wysiedlano ludność (np. w Buczynie, Brzozie, Torzymiu). Księgi liturgiczne służące duchowieństwu w Przemkowie zostały przywiezione przez diaka Antoniego Rusynkę z Piorunki⁷³. Część wyposażenia poszczególnych parafii pochodziła z cerkwi działających na terenie innych diecezji. W większości ośrodków duszpasterskich problem odpowiedniego ich wyposażenia został rozwiązany pod koniec lat pięćdziesiątych.

Wiele problemów związanych było również z możliwością pozyskiwania budynków parafialnych. Przede wszystkim chodziło o plebanie i mieszkania dla duchowieństwa. Część z nich po objęciu funkcji proboszczów miała problemy z otrzymaniem mieszkania (m.in. proboszcz z Ług mieszkał u parafianina posiadającego jeden pokój z kuchnią)⁷⁴. Poza tym wiele parafii nie posiadało plebanii. W 1956 roku sytuacja taka występowała w parafiach Brzoza, Leszno Górne, Lipiny, Szprotawa i Torzym⁷⁵.

Trudna sytuacja materialna prawosławnego duchowieństwa zmuszała do podejmowania dodatkowych prac. Znacznym problemem związanym z kosztami materialnymi (szczególnie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych) były dla wielu księży wyjazdy do chorych znajdujących się w szpitalach⁷⁶. Na zły stan materialny duchowieństwa zwracał uwagę bp Bazyle. W piśmie do Urzędu do spraw Wyznań podkreślał, że jedyne źródło utrzymania księży stanowiły punkty katechetyczne i skromne wynagrodzenia za posługi religijne⁷⁷. Trudności te wynikały również ze znacznego rozsiedlenia wiernych. Z tego powodu parafie były mało liczne, co utrudniało utrzymanie duchownego. W 1963 roku parafianie z Buczyny zwrócili się do bpa Bazylego z postulatem połączenia parafii w Buczynie z parafią w Przemkowie; jako uzasadnienie podawano „niemożność utrzymania przez ok. trzydzieści rodzin księdza”⁷⁸.

Pomimo trudności związanych z remontami i utrzymaniem w należytym stanie zarówno cerkwi, jak i budynków mieszkalnych, podejmowano także inicjatywę budowy nowych obiektów sakralnych. W grudniu 1970 ro-

⁷³A. D u d r a, S. D u d r a, *Cerkiew i Parafia Prawosławna w Przemkowie*, Głogów 1999, s. 28.

⁷⁴APDWSz, Pismo Kurii Biskupiej we Wrocławiu do Kancelarii Metropolity Warszawskiego i całej Polski z 6 VII 1956.

⁷⁵*Ibidem*.

⁷⁶Obszerna dokumentacja w APDWSz, Petycje księży dot. sposobów rozliczenia dojazdów do chorych.

⁷⁷AAN, UdSW, Wyzd. III Nierzynskokatolicki, sygn. 139/33, Pismo bpa Bazylego do UdsW z 27 VI 1968.

⁷⁸APDWSz, Parafia Buczyna, Pismo parafian Buczyny do bpa Bazylego z 16 XII 1963.

ku wierni z Lipin zwrócili się do władz państwowych o wyrażenie zgody na budowę nowego obiektu sakralnego. 5 kwietnia 1972 roku Wydział do spraw Wyznań PWRN w Zielonej Górze wydał zezwolenie na budowę⁷⁹. Uroczystego poświęcenia nowo wybudowanej cerkwi 21 listopada 1982 roku dokonał metropolita Bazyli. Była to pierwsza cerkiew wybudowana przez przesiedleńców z akcji „Wisła” na terenie diecezji wrocławsko-szczecińskiej. Ikony zdobiące ściany świątyni zostały zebrane i przekazane przez duchowieństwo z okolicznych parafii.

Część placówek prawosławnych, które powstały po 1947 roku, nie przetrwała. Złożyło się na to wiele przyczyn. Wśród najistotniejszych należy wymienić problemy z pozyskaniem, a następnie utrzymaniem w należyłym stanie przekazywanych obiektów sakralnych. Istotnym czynnikiem była również zmniejszająca się liczba wiernych. Spowodowane to było m.in. wyjazdami po 1956 roku w rodzinne strony. Część wiernych opuściła również granice państwa polskiego (wyjazdy do USA i Kanady). W dekanacie zielonogórskim zamknięte zostały parafie w Łagoszowie Wielkim (1956), Szprotawie (1964) i Polkowicach (1969).

Czynniki zasadniczo wpływające na funkcjonowanie parafii prawosławnych na Ziemi Lubuskiej, jak również na pozostałych ziemiach zachodnich i północnych Polski (możliwości ich erygowania, rozwoju czy ewentualnie zaprzestawania działalności), wynikały przede wszystkim z ich diasporowości. Poszczególne parafie obejmowały swoim zasięgiem terytorialnym znaczne obszary, co szczególnie w początkowym okresie ze względu na występujące trudności komunikacyjne znacznie ograniczało możliwości dotarcia wiernych do świątyni.

Zjawisko diasporowości jest charakterystyczne dla całej diecezji wrocławsko-szczecińskiej (najdalej na południe położoną parafię w Jeleniej Górze dzieli do placówki w Słupsku ponad sześćset kilometrów). Wpływa to w zasadniczy sposób na jej funkcjonowanie i możliwości rozwojowe. Zdaniem abpa Jeremiasza

[...] życie w rozproszeniu było dla większości prawosławnych niezwykle uciążliwe ze względu na nieufność lub wręcz wrogość otoczenia. Organizacja życia parafialnego była utrudniona ze względu na postawę otoczenia, często urzędników państwowych i bardzo dotkliwy brak księży [...]. Te przyczyny powodowały, że wiele rodzin wracało do swoich rodzinnych miejscowości, kiedy pozwalały na to warunki polityczne. Na początku lat osiemdziesiątych XX wieku doprowadziło to do radykalnego zmniejszenia liczby parafian. Parafie liczące po kilkaset lub kilkadziesiąt osób zmalały do kilkunastu lub najwyżej kilkudziesięciu członków. Miało to swój wpływ na stan techniczny cerkwi, domów parafialnych lub mieszkań księży⁸⁰.

⁷⁹ APPL, Pismo Wydziału ds. Wyznań PWRN w Zielonej Górze z 8 IV 1972.

⁸⁰ *20 lat służby arcybiskupiej* „Wiadomości PAKP” 2003, nr 9.

W 2000 roku nastąpiły zmiany w strukturze parafialnej dekanatu zielonogórskiego. Z jego składu zostały wydzielone parafie Brzoza i Ługi (włączono je do dekanatu szczecińskiego). W 2004 roku dekanat zielonogórski obejmował siedem parafii, w których posługę religijną pełniło czterech duchownych: Buczyzna (ks. Piotr Sokołowski), Kozuchów (ks. Dariusz Ciołka), Lipiny (ks. Dariusz Ciołka), Leszno Górne (ks. Igor Popowicz), Przemków (ks. Igor Popowicz), Torzym (ks. Antoni Habura) i Zielona Góra (ks. Antoni Habura). Dekanat zielonogórski wraz z dekanatami wrocławskim, szczecińskim, koszalińskim i lubińskim (erygowanym w 2000 roku) wchodzi w skład diecezji wrocławsko-szczecińskiej, której ordynariuszem od 1983 roku jest arcybiskup Jeremiasz (Anchimiuk).